

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ВАРИНСЬКИЙ Владислав Олексійович

УДК 316.01: 316.47: 316.3

**ПОЛІТИЧНИЙ МЕХАНІЗМ АКТИВІЗАЦІЇ
СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник — доктор політичних наук, доцент
Долженков Олег Олександрович,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»,
професор кафедри політичних наук і права

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Денисенко Валерій Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри теорії та історії політичної науки

кандидат політичних наук
Карагіоз Руслан Степанович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
старший викладач кафедри соціальних теорій

Захист відбудеться «28» січня 2015 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36).

Автореферат розіслано «28» грудня 2015 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Поняття «соціальний капітал» є нове та концептуально дискусійне у політичній науці. Його характеризує міждисциплінарність, яка проявляється у різноаспектних трактуваннях: політологи пов'язують термін «соціальний капітал» насамперед із довірою до влади; економістам є важливим для розуміння неформального боку існування ринку; фахівці з PR-технологій розглядають капітал репутацій; для соціологів – це передусім, якість соціальних зв'язків у вимірах довіри, взаємоповаги та взаємодопомоги. Актуальність дослідження саме політологічних аспектів соціального капіталу зростає в умовах посилення глобалізаційних процесів, які детермінують нове осмислення сутності політичної влади, її функцій та інструментів, способів легітимації. Цей феномен дозволяє виявити продуктивність ресурсу соціальних зв'язків, здатних виступати каталізатором ефективності соціально-політичної дії, політичної мобілізації та громадського контролю за діяльністю соціальних інститутів суспільства навіть за умов, коли соціальні інститути трансформуються чи зазнають системної кризи. Без з'ясування ролі соціального капіталу в політичному житті суспільства сьогодні неможливо визначити та достатньо повно описати процеси формування нового інституціонального середовища. Цим пояснюється значний дослідницький інтерес політичної науки щодо вивчення соціального капіталу.

Актуальним завданням є дослідження політичною наукою не лише політологічної парадигми соціального капіталу, але й політичних механізмів його формування, зростання. Поняття «механізм» у нашому дослідженні є пояснювальною моделлю для аналізу політичних акторів щодо зростання соціального капіталу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексних науково-дослідних тем кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ державної реєстрації 0109U000215) (2010-2014 рр.) та «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155), одним із виконавців якої є дисертант.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є концептуалізація розуміння політичного механізму активізації соціального капіталу та визначення шляхів його оптимізації в умовах сучасної України.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- проаналізувати концептуальні підходи до розуміння соціального капіталу;
- дати авторське визначення поняття «соціальний капітал» та екстраполювати його на політичну сферу;

- обґрунтувати використання понятійно-категоріальної характеристики «політичний механізм формування соціального капіталу»;
- проаналізувати феномен довіри як складової та передумови соціального капіталу, зокрема дослідити політичний механізм її підвищення;
- визначити роль нових форм комунікації у формуванні та нарощуванні соціального капіталу;
- розкрити значення мережевої (он-лайнної) комунікації як джерела формування соціального капіталу;
- охарактеризувати особливості процесу формування соціального капіталу в Україні;
- проаналізувати громадське лобювання як механізм підвищення соціального капіталу;
- розкрити значення корпоративного громадянства як форми активізації персонального та колективного соціального капіталу.

Об'єктом дослідження є процес формування та накопичення соціального капіталу.

Предмет дослідження – політичний механізм активізації соціального капіталу в сучасній Україні.

Методи дослідження. Методологія даного дослідження складається зі сукупності загальнонаукових і спеціальних методів та підходів. Так, для досягнення мети та вирішення наукових завдань дисертантом застосовувався теоретико-методологічний синтез філософського, історичного, політологічного, соціологічного, економічного й юридичного підходів до вивчення соціального капіталу. Оскільки соціальний капітал є об'єктом дослідження низки суспільних наук, то для осмислення проблеми в роботі застосовується міждисциплінарний підхід, який ґрунтується на врахуванні різних наукових методів і соціокультурних вимірів. З-поміж загальнонаукових методів пізнання індукція та дедукція забезпечують цілісність, об'єктивність і конкретність наукового дослідження. При аналізі поняття «соціальний капітал», екстрапольованого у політичну площину та політичного механізму його формування та активізації застосовувалися історико-правовий, порівняльний, структурно-функціональний методи. У процесі з'ясування основних тенденцій розвитку соціального капіталу держави застосовано метод соціального детермінізму. Аналіз і синтез використовувалися для визначення понять «соціальний капітал», «політичний механізм активізації соціального капіталу» і т. д. Системний підхід дав змогу розглянути соціальний капітал як певну цілісність, утворену сукупністю елементів, які взаємодіють між собою та із зовнішнім середовищем. Порівняльно-політологічний метод застосовувався для порівняння різних способів активізації соціального капіталу з метою виявлення їхніх спільних рис і специфіки, пошуку оптимальних передумов розвитку соціального капіталу в Україні, вивчення досвіду інших країн. Синергетичний метод дозволив розглядати процес становлення соціального капіталу як макросоціосистеми в єдності усіх її компонентів; під час аналізу

механізму активізації соціального капіталу врахувати розмаїття чинників, які впливають на цей процес (економічні, культурологічні, психологічні і т. д.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дана дисертація є першим у вітчизняній політичній науці системним дослідженням політичного механізму активізації соціального капіталу.

Вперше:

– визначено поняття «політичний механізм активізації соціального капіталу» як сукупність дій, спрямованих на формування та закріплення соціально-політичних норм (включаючи і норми соціальної взаємодії) та зростання формування соціальної довіри. Політичні механізми формування та активізації соціального капіталу – це конструйована суб'єктами політики система, призначена для генерування соціального капіталу, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного та позадержавного впливу на суб'єктів та об'єкти політики;

– доведено вплив новітніх форм комунікації на становлення та розвиток соціального капіталу, зумовлений появою в епоху глобалізації он-лайнних форм взаємодії, розширенням соціальних контактів індивіда, створенням завдяки технічному прогресу нових форм політичного спілкування;

– обґрунтовано значення громадського лобювання як механізму нарощування соціального капіталу при переході до моделі сервісної держави; через механізм лобювання групи громадян взаємодіють із органами влади, комерційними та некомерційними організаціями для просування громадських інтересів із метою прийняття рішень, відповідних інтересам громадян; доводиться дієвість і результативність ініціативи знизу для забезпечення впливу громадськості на органи державної влади й інститути місцевого самоврядування.

Удосконалено:

– поняття «соціальний капітал», під яким розуміється рівень кооперації, спрямований на досягнення загальнозначимих соціально-політичних цілей, чисельність організацій взаємодопомоги, щільність (насиченість зв'язків) неформальної мережі, ступінь довіри до інших людей, різних інституцій;

– теоретико-методологічні засади щодо поширення практики корпоративного громадянства та соціально відповідального бізнесу на відносини у системі «держава – бізнес – суспільство»; корпоративне громадянство розглядається як стратегія бізнесу щодо взаємодії зі суспільством із метою забезпечення ефективного та сталого розвитку та формування власної репутації як відповідального «корпоративного громадянина». Бізнес розглядається як суб'єкт активізації соціального капіталу, який бере на себе частину функцій у підтримці громадянських прав, які досі були прерогативою держави.

Отримали подальший розвиток:

– наукові підходи до тлумачення довіри як складової та передумови соціального капіталу. Доведено, що соціальний капітал формується через наявність взаємодовіри; механізми формування соціальної довіри є первинними з-поміж механізмів формування соціального капіталу;

– інтерпретація політичних, соціальних, економічних теорій щодо визначення ідейних основ сучасної політологічної концепції соціального капіталу; пріоритетним стає концептуальне осмислення, що об'єднує усі наукові теорії у новому розумінні механізмів активізації соціального капіталу: спонтанно соціальний капітал не накопичується, його ріст уможлиблюється за відродження довіри до влади, підвищення ефективності управління, прозорої кадрової та антикорупційної політики, впровадження європейських стандартів захисту прав і свобод громадян і т. д. В основі активізації соціального капіталу українців – **ідея самоорганізації знизу, що вимагає зміни ролі органів влади та підвищення їх взаємозалежності від бізнесу та громадськості.**

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною та висновками – загальнотеоретичними та практичними. Теоретична цінність положень дисертації полягає не тільки в їх концептуальному, а й дискусійно-постановочному характері. Дослідження розширює та поглиблює наукові уявлення про процеси становлення та сутність соціального капіталу, про особливості механізму активізації цього інституту. Основні положення та висновки роботи можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці лекцій, підручників, посібників із політології, соціології, теорії держави та права, соціальних теорій, глобалістики; у практичній діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Апробація результатів дисертації. Теоретико-методологічні положення та ідеї, що розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідалися та обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема на VII Міжнародній науково-практичній конференції з питань патріотичного виховання молоді «Патріотичне виховання громадян в умовах інтеграційних процесів» (Запоріжжя, 07-08 листопада 2013 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Компетентність особистості в контексті сучасних соціальних трансформацій» (Полтава, 28 лютого 2014 р.), Політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша (Луцьк, 15 квітня 2014 р.).

Дисертація обговорювалася на методологічних семінарах кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (2013-2015 рр.).

Публікації. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження викладені автором у 12 публікаціях, 4 з яких надруковані у фахових наукових виданнях із політичних наук, 1 стаття у міжнародному

науковому виданні, 4 – в енциклопедичних і словниково-довідкових виданнях, у 3 тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблем, що стали об'єктом дисертаційного дослідження, зумовили її логіку та структуру. Робота складається із вступу, чотирьох розділів (10 підрозділів), висновків і списку використаних джерел (240 найменувань). Обсяг дисертаційної роботи: усього – 210 сторінок, загальний обсяг – 181 сторінка, список використаних джерел – 29 сторінок(240 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, формулюються мета та завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, висвітлюється їх теоретичне та практичне значення, наводяться дані про апробацію та публікації автора за темою дисертації, її структуру й обсяг.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади аналізу соціального капіталу»** проаналізовано основні ідеї, концепції та парадигми, які сформувалися в процесі наукового осмислення інституту соціального капіталу.

У **підрозділі 1.1 «Стан дослідження соціального капіталу як концепту політичної науки»** представлено детальний аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених, які вивчали концепт соціального капіталу, його характеристики, механізм формування та активізації. Наголошено, що дослідження соціального капіталу здійснюються у міждисциплінарному вимірі.

Сьогодні відсутній єдиний концепт соціального капіталу, цілісна політологічна теорія соціального капіталу, а існує, натомість, парадигма соціального капіталу. Розроблено кілька відмінних концептуальних підходів до визначення базового (родового) концепта «соціальний капітал». Він вивчається багатьма дослідниками через категорію «довіра» (Ф. Адам, Д. Подменік, В. Геєц, Р. Патнам, С. Солодовніков, В. Шербін та ін.), аналізується через наявність у суспільстві соціальних мереж і зв'язків між індивідами (П. Бурд'є, С. Дж. Коулман, С. Пономар, В. Радаєв, П. Содергард, А.-К. Тоттерман, Ф. Фукуяма та ін.). Концепт «соціальний капітал» викорисовується як засіб для вимірювання соціальної нерівності (Н. Давидова, А. Красилова, С. Сивуха та ін.). Соціальний капітал вивчається як ресурс (У. Бейкер), набір елементів соціальної структури (М. Шифф), аналізується через категорію «реципрокність» (К. Полан'ї), через призму теорії соціального обміну (Р. Блау, Д. Хоуманс), теорії раціонального вибору (Р. Емерсон), теорії комунікативної дії (Ю. Габермас), концепції соціального простору (П. Бурд'є). У дослідженнях соціального капіталу представлені

розвідки щодо теорії як колективного соціального капіталу (Дж. Коулман, Р. Патнам та ін.), так й індивідуального (Р. Барт, П. Бурд'є, А. Портес, Х. Д. Флап та ін.). Н. Лін є розробником моделі мережевого капіталу. В. Титов є автором трирівневої моделі формування соціального капіталу.

Про міждисциплінарний характер проблематики соціального капіталу держави свідчить аналіз вітчизняної джерельної бази, в якій чимало досліджень як політологічного спрямування (А. Алоян, А. Береза, С. Даниленко, В. Денисенко, Р. Карагіоз, А. Колодій, А. **Круглашов**, О. Михайловська, Т. Таран, Ю. Савко, Л. Четверікова, Н. Хома), так і юридичного (В. Федоренко), філософського (О. Александрова, Г. Андрущенко, А. Багнюк), економічного (Н. Пачева, Т. Шаповалова), соціологічного (Е. Гугнін, О. Демків, Н. Ігнатюк, Н. Левчук, О. Панькова, В. Степаненко, Т. Стеценко, М. Широкова, О. Шуба), державного управління (В. Єлагін, О. Кіресєва, К. Козлов, О. Крутій, М. Лесечко, О. Піддубчак, Л. Приходченко, О. Сидорчук, О. Сиченко, А. Чемерис та ін.).

Основними підходами до дослідження концепції соціального капіталу є: політологічний, соціо-антропологічний, соціологічний, економіко-інституціональний.

У підрозділі 1.2 «Основні теоретико-методологічні підходи до осмислення феномена соціального капіталу» здійснено політологічний аналіз поглядів П. Бурд'є, Дж. Коулмана, Р. Патнама та Ф. Фукуями на **соціальний капітал**. Концепція соціального капіталу демонструє багатогранне трактування, однак має багато спільного в інтерпретації різними авторами. Так, П. Бурд'є робить акцент на певних корисних ресурсах, доступних людям через їх соціальні зв'язки, і розглядає сім'ю серед перших джерел формування соціального капіталу. Дж. Коулман підкреслює роль інформаційних каналів у формуванні та підтримці соціального капіталу, а також тісний взаємозв'язок соціального капіталу та капіталу людського (освіта та виховання), а особливо наголошує на ролі останніх у формуванні соціального капіталу. Ф. Фукуяма особливу роль відводить довірі як фундаментальній складовій соціального капіталу, фактично зрівнює соціальний капітал і довіру. Ф. Фукуяма та Р. Патнам акцентують увагу на ціннісно-нормативному та комунікативному аспектах соціального капіталу, який включає в себе цінності та норми, завдяки яким стають можливими колективні дії у групах людей.

Концепція соціального капіталу знаходиться на стадії кристалізації методологічної основи; складаючись із різних наукових напрямків, теорії соціального капіталу, дозволяють проаналізувати форми та наслідки соціальних відносин, довіру до органів влади та неполітичних інститутів, соціальні мережі й якість життя.

У підрозділі 1.3 «Поняття «соціальний капітал» та його екстраполяція на політичну сферу» соціальний капітал (у сфері політики) визначений як рівень кооперації, спрямований на досягнення загальнозначимих політичних цілей, чисельність організацій взаємодопомоги, щільність (насиченість зв'язків) неформальної мережі, ступінь довіри до інших людей, різних інституцій. Соціальний капітал є запорукою формування демократичної політичної практики; він є передумовою протестної політики у разі незадоволення діями політиків і функціонування політичних інститутів. Його елементами є соціальні мережі,

загальні норми, цінності та довіра. Соціальний капітал становить певний вид ресурсу, доступний як індивідуальному, так і колективному актору. Соціальний капітал визначається такими властивостями, як здатність до обміну даного ресурсу на різні блага (ліквідність) і конвертація. Відмінність його від інших нематеріальних форм полягає в тому, що він «розташовується» в структурі зв'язків між акторами й є характеристикою взаємин. Соціальний капітал безпосередньо впливає на функціонування демократичних інститутів і є одним із основних показників розвитку громадянського суспільства.

У висновках до першого розділу теорія соціального капіталу визначена як сучасний інструментарій вивчення суспільно-політичних процесів; наголошено, що концепт соціального капіталу перебуває на етапі конструювання та пошуку власного методологічного інструментарію; підкреслено міждисциплінарність концепту «соціальний капітал»; соціальний капітал може бути високим лише в суспільстві з розвиненими громадянськими інститутами, які здатні забезпечити високий рівень соціального капіталу; соціальний капітал у сучасному глобалізованому суспільстві є дієвим механізмом, володіє значним позитивним потенціалом для формування життєвих цінностей населення.

У розділі 2 «Політичний механізм формування соціального капіталу» вивчається зміст концептів «політичний механізм», «політичний механізм активізації соціального капіталу» та аналізуються основні групи механізмів, зокрема політичні механізми формування соціальної довіри.

У підрозділі 2.1 «Політичний механізм формування соціального капіталу: зміст і складові» аналізуються поняття «політичний механізм», «політичний механізм формування соціального капіталу». Політичний механізм розуміється як сукупність засобів реалізації політичних завдань, певних процедур, прийомів; це сукупність видів діяльності суб'єктів, гарантованих законом і включених у динаміку практично-політичних відносин, які охоплюють усі стадії розвитку та функціонування політичної системи. Структурно політичний механізм має вхідну ланку (політичні організації та інститути, що одержують установку на напрямок розвитку) та вихідну ланку (політичні організації та інститути, поєднані з громадськими організаціями та інститутами, що забезпечують перетворення властивостей, характеристик, інших параметрів суспільного (соціального, економічного, власне політичного) розвитку в необхідному напрямку. Організація зворотного зв'язку є невід'ємною частиною політичного механізму. Структура політичного механізму обумовлюється: вимогами суб'єктів політики; змістом правових норм; взаєминами суб'єктів політичного процесу; характером політичних цілей, який впливає на змістовну сторону політичного механізму.

Політичний механізм активізації соціального капіталу – сукупність дій, спрямованих на формування та закріплення соціально-політичних норм (включаючи і норми соціальної взаємодії) та зростання формування соціальної довіри. Він призначений для генерування соціального капіталу;

має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного та позадержавного впливу на політичних акторів; включає механізми формування та закріплення соціальних норм і механізми формування соціальної довіри.

У підрозділі 2.2 «Довіра як складова та передумова соціального капіталу: зміст та механізм підвищення» доводиться, що незважаючи на певні відмінності у трактуванні дослідниками сутності соціального капіталу, домінує підхід, за яким соціальний капітал формується саме через наявність загальних норм і цінностей, взаємної довіри та соціальних мереж. Саме довіра може вважатися інтегральним показником соціального капіталу, бо відображає сукупність неформальних норм у дії. Оскільки у системі механізмів формування соціального капіталу первинне місце займають механізми формування соціальної довіри, то механізм активізації соціального капіталу політичними методами доречно розробляти через підвищення рівня довіри; ресурси соціального капіталу збільшуються із зростанням довіри членів громади один до одного та до влади. Необхідними умовами зростання довіри є: регулярне інформування органами влади населення про результати своєї діяльності на прозорих і відкритих засадах; реальний антикорупційний вектор; подальший розвиток інформаційного суспільства; незалежні медіа. Розвитку довіри в системі «влада – громадянин» сприяє розвиток е-урядування та побудова держави сервісного типу.

У висновках до другого розділу наголошено на особливостях політичного механізму формування й подальшої активізації соціального капіталу; визначено, що соціальний капітал формується саме через наявність загальних норм і цінностей, взаємної довіри та соціальних мереж. Необхідними умовами зростання довіри є регулярне інформування органами влади населення про результати своєї діяльності на прозорих і відкритих засадах; дієва, відчутна громадськістю протидія корупції; подальший розвиток інформаційного суспільства; незалежні ЗМІ.

У розділі 3 «Комунікативні механізми забезпечення суспільної взаємодії» доведена дієва роль нових форм комунікації, у тому числі мережевої (он-лайн) комунікації у формуванні та нарощуванні соціального капіталу.

У підрозділі 3.1. «Роль нових форм комунікації у формуванні та нарощуванні соціального капіталу» обґрунтовується, що одним із найдієвіших механізмів нарощування соціального капіталу є комунікація, яка об'єднує великий людський колектив, перетворюючи його на діяльну спільноту. Соціальний капітал накопичується у процесі комунікації шляхом освоєння політичного досвіду, коли відбираються певні зразки норм та цінностей, формується політична культура, з'являються нові соціальні норми та стереотипи. Від якості комунікативного дискурсу, можливостей змістовного діалогу в системі «суспільство – влада» залежить ефективність політичної модернізації. Доводиться, що соціальний капітал нарощується через збільшення ефективності комунікативних практик, коли суб'єкти політики вимушені переходити у площину сучасних технологій і нових комунікаційних форматів із суспільством.

Загалом із розвитком людської спільноти форми соціальної комунікації стрімко еволюціонують (політичні ток-шоу, стрім-трансляції, проведення відео– та аудіорозслідувань і навіть громадсько-політична мультиплікація). Наразі спостерігається народження нових креативних форм участі громади у суспільно-політичному процесі, а нова Інтернет-реальність змінює соціальне життя людей, стимулює до нових проявів дії (твіт-шторми, хештегування інформації, підтримка участю політично спрямованих флешмобів, блогінг, створення та участь у різноманітних онлайн-сервісах, використання краудфандингових платформ для підтримки громадсько значимих проектів, підписання онлайн-петицій чи й реєстрація власної петиційної заяви і т. д.).

У підрозділі 3.2 «Мережева (он-лайн) комунікація як спосіб формування соціального капіталу» доводиться, що із розвитком глобалізації, появи нових форм комунікації соціальні контакти індивіда значно розширилися, а значна їх частина переноситься з реального у віртуальний вимір. Технічний прогрес у сучасному інформаційному суспільстві створив принципово нову ситуацію у політичному спілкуванні. Соціальні мережі займають все більше місце в житті сучасного Інтернет-користувача, при цьому кількість мереж неухильно зростає, вони долучаються до формування соціального капіталу. Віртуальна соціальна мережа надає нові швидкісні можливості для обміну інформацією. Наголошується, що критики Інтернет-комунікації звертають увагу, що надмірна залученість людини у віртуальний простір і спілкування у соціальних мережах сприяє її відчуженню від реального політичного життя, а відтак знижує її соціальний капітал. Незважаючи на дискусійність внеску мережевої комунікації у приріст соціального капіталу індивіда, он-лайн спілкування пришвидшує міжособистісну взаємодію, здатне оперативно мобілізувати на участь у певній політично значимій справі.

Он-лайніві соціальні мережі як принципово новий різновид громадянських політичних комунікацій є чинником соціалізації особистості у глобальному інформаційному суспільстві; «Twitter-революції» 2009–2014 років певною мірою координувалися через соціальні мережі. Підтвердженням впливу соціальних мереж на активізацію громади є ухвалення дискримінаційних законів чи закриття доступів до соціальних мереж (Україна, січень 2014 р.; Туреччина, березень 2014 р.; Російська Федерація, квітень 2014 р. і т. д.).

У висновках до третього розділу підкреслюється роль комунікації як політичного інструмента активізації соціального капіталу. Аргументується, що сучасні (завдяки технічному прогресу) підходи до формату комунікації в системах «держава – громадськість», «особа – влада» та ін. створюють передумови розвитку сприяють ефективному накопиченню соціального капіталу. Доводиться, що Інтернет-технології за рахунок зниження витрат і зміни характеру комунікацій значно розширюють первинну зону спілкування громадянина-користувача. Цим підвищується його «особистий» соціальний капітал.

У розділі 4 «Формування соціального капіталу через співпрацю «особа – громада – бізнес – влада» визначаються тенденції процесу формування соціального капіталу в Україні; аналізуються два механізми

підвищення вітчизняного соціального капіталу – розвиток громадського лобювання та поширення практики корпоративного громадянства.

У підрозділі 4.1 «Особливості процесу формування соціального капіталу в Україні» доводиться, що рівень соціального капіталу в Україні недостатній (співвідносно до рівня високорозвинутих країн), але фіксується тенденція його зростання, поступого формування системи ефективних горизонтальних суспільних зв'язків, які забезпечують успішну соціальну взаємодію. В Україні «соціальний» найчастіше асоціюється з дотаційним, витратним, пасивним; це суперечить змісту соціального капіталу, покликаного сприяти активізації людських ресурсів, їх переходу зі стану об'єкта в суб'єкт впливу. Український соціум намагається викоринити «негативний» (за П. Бурд'є) соціальний капітал, в основі якого – непотизм, ліквідація економіко-політичної клановості. Соціальний капітал формується в процесі прийняття колективних рішень; для України від кінця 2013 р. характерне зростання самоорганізації, поступове збільшення кількості тих, хто прагне зрозуміти алгоритми прийняття колективних рішень. За сучасних умов повинна мінятися роль місцевих органів влади, підвищуватися їх взаємозалежність із бізнесом і громадськістю.

У підрозділі 4.2 «Громадське лобювання як технологія підвищення соціального капіталу» обґрунтовується значимість права громадян впливати на державну політику через технологію громадського лобізму як взаємодію груп громадян із органами влади, компаніями та некомерційними організаціями для просування громадських інтересів із метою прийняття рішень, відповідних інтересам громадян. Інститут громадського лобювання в Україні є не лише новим і невнормованим, але й асоціюється в громадян із корупцією, позаправовим впливом на діяльність органів державної влади в інтересах вузько-соціальних груп. Оскільки вітчизняні громадські організації не мають права законодавчої ініціативи, то лобювання є шляхом представлення інтересів громадськості. Сьогодні є суспільний запит на участь громадськості в прийнятті політичних рішень, для конструктивної співпраці влади з інститутами громадянського суспільства.

У підрозділі 4.3 «Розвиток корпоративного громадянства як форма активізації персонального та колективного соціального капіталу» наголошено на потребі перегляду системи відносин у системі «держава – бізнес – суспільство». Корпоративне громадянство розглядається як стратегія бізнесу щодо взаємодії зі суспільством із метою забезпечення ефективного та сталого розвитку та формування власної репутації як відповідального «корпоративного громадянина». Бізнес розглядається як учасник не тільки ринкових, а й інших суспільних відносин. Корпоративне громадянство окреслює соціально відповідальну й етично мотивовану поведінку бізнес-структур на напрямках, що лежать за межами досягнення суто економічних результатів. Суб'єкти господарювання, які реалізують концепцію корпоративного громадянства, прагнуть до інтеграції в громадянське суспільство; бізнес свідомо позиціонує себе в системі суспільних відносин, а не розглядає їх як «зовнішнє середовище». Корпорації беруть на себе частину функцій у підтримці громадянських прав, які досі були винятковою

прерогативою держави. Очевидно, щоб досягти успіху в мінливій реальності, бізнесу необхідно не тільки презентувати ринку конкурентоздатний продукт, а й вибудовувати відносини довіри з громадськістю.

У висновках до четвертого розділу підкреслюється, що соціальний капітал нарощується в процесі прийняття колективних рішень, у т.ч. й протестного характеру, що демонструє політичний процес останніх років в Україні. В основі активізації соціального капіталу українців – ідея самоорганізації знизу, **розуміння важливості взаємозалежності органів державної влади та бізнесу, громадськості**. Підкреслюється значення для нарощування соціального капіталу громадського лобювання, яке уможлиблює взаємодію у системі «громадськість – влада», «громадськість – бізнес». Аргументується потреба перегляду системи відносин у системі «держава – бізнес – суспільство», зокрема через розвиток практики корпоративного громадянства.

У висновках сформульовано основні результати дослідження, наведено теоретичні узагальнення та нове вирішення наукової проблеми — осмислення політологічного підходу до соціального капіталу, політичних механізмів його активізації.

Складаючись із різних наукових напрямків, теорія соціального капіталу дозволяє проаналізувати форми та наслідки соціальних відносин, довіру до органів влади та неполітичних інститутів. Концепт «соціальний капітал» є міждисциплінарною категорією; це вид ресурсу, доступний індивідуальному чи колективному актору (суб'єктові); це певний потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що виникає та підтримується в міжособистісних стосунках, що є певною системою. Елементами структури соціального капіталу є соціальні мережі, зобов'язання, очікування та надійність структури, інформаційні канали, соціальні норми й ефективні санкції за їх порушення, соціальна довіра. Соціальний капітал проявляється саме в системі соціальних зв'язків між акторами (ними є як індивіди, так і організації, так звані «корпоративні актори»). Його рівень може бути високим лише в суспільстві з розвиненими громадськими інститутами. У сучасному глобалізованому суспільстві соціальний капітал є дієвим об'єднуючим механізмом.

Політичний механізм є системою засобів реалізації політичних завдань, конкретних політичних завдань, сукупності певних процедур, прийомів; це сукупність видів діяльності суб'єктів, гарантованих законом і включених у динаміку практично-політичних відносин, які охоплюють усі стадії розвитку та функціонування політичної системи. Політичні механізми формування соціального капіталу призначені для генерування соціального капіталу; вони мають визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного та позадержавного впливу на суб'єктів та об'єкти політики. Політичні механізми формування соціального капіталу охоплюють механізми формування та закріплення соціальних норм і механізми формування соціальної довіри. У процесі їх реалізації постають проблеми: пошуку нових форм взаємодії органів державної влади та інститутів місцевого самоврядування з громадянським суспільством; налагодження системи інформування населення про діяльність влади, намагання

забезпечити сталий зворотній зв'язок між інститутами влади та громадянами у рамках формування культури державно-громадського управління; можливості використовувати механізми та інструментарію е-демократії; запровадження механізмів громадської експертизи; впровадження інших сучасних діалогових форм політичної комунікації. Зростанню соціального капіталу сприятиме переформатування громадянина в е-громадянина, попри організаційно-матеріальну складність процесу.

Соціальний капітал формується через наявність загальних норм і цінностей, соціальних мереж і, насамперед, взаємодовіри. Довіра є інтегральним показником соціального капіталу; відповідно механізм активізації соціального капіталу політичними методами доречно розробляти через підвищення рівня довіри. Зниження довіри індивідів як до державних інститутів, так і один до одного, виключає можливість формування соціального діалогу в суспільстві і, відповідно, деструктивно впливає як на окремі сфери суспільного життя, так і на соціум у цілому. Ресурси соціального капіталу збільшуються із зростанням довіри членів громади один до одного і до влади. Розвитку довіри в системі «влада – громадянин» сприяє розвиток е-урядування, яке покращує демократичність урядування через інтерактивну взаємодію з іншими суспільними акторами.

Комунікація є одним із механізмів нарощування соціального капіталу завдяки здатності об'єднувати людей у діяльні спільноти. Соціальний капітал накопичується у процесі комунікації шляхом набуття політичного досвіду, коли відбираються певні зразки та цінностей, формується політична культура, з'являються нові соціальні норми та стереотипи, відбувається оперативна мобілізація на певну політичну дію. Від якості комунікативного дискурсу в системі «суспільство – влада» залежить ефективність політичної модернізації. Швидкі зміни інформаційних технологій ставлять перед суб'єктами політики завдання активнішої участі у формуванні нових інформаційних середовищ, спільнот і мереж.

Рівень соціального капіталу в Україні недостатній (співвідносно рівня високорозвинутих країн), але фіксується тенденція його стрімкого зростання; поступово формується система ефективних горизонтальних суспільних зв'язків, які забезпечують успішну соціальну взаємодію. Ще не подоланий стереотип сприйняття «соціального» як дотаційного, витратного, пасивного; це суперечить змісту соціального капіталу, покликаною активізувати людські ресурси. Сформувати та накопичити високий соціальний капітал адміністративними методами неможливо – потрібне відродження довіри до влади, підвищення ефективності управління та досягнення відчутних економічних результатів, прозора кадрова політика, реальна боротьба з корупцією, впровадження європейських стандартів захисту прав і свобод громадян і т. п. Соціальний капітал формується в процесі прийняття колективних рішень; часто такі процеси мають протестний характер. Для України кінця 2013–2014 років характерне стрімке зростання самоорганізації та формування взаємодовіри (допомога армії, розселення біженців, громадська люстрація, відбудова

об'єктів і упорядкування територій, збір коштів на визначені потреби, підписання інтернет-петицій і т. п.). Поступово зростає кількість людей, які розуміють алгоритми прийняття колективних рішень; в основі активізації соціального капіталу українців – **ідея самоорганізації знизу**. За сучасних умов повинна змінюватися роль місцевих органів влади, підвищуватися взаємозалежність влади та бізнесу, – з одного боку, й громади, – з іншого.

Одним із механізмів впливу громадян на політику є громадський лобізм. Через відсутність належних національних юридичних регуляторів лобізму, ця практика набула здебільшого позаправової, вузькогрупової та латентної форми, що негативно впливає на розвиток можливостей цього інституту, особливо громадського лобіювання. Громадське лобіювання – це взаємодія груп громадян із органами влади, компаніями та некомерційними організаціями для просування громадських інтересів із метою прийняття рішень, відповідних інтересам громадян. Інститут громадського лобіювання в Україні є не лише новим і невнормованим, а й дискредитованим феноменом «квазілобізму», який через підміну понять асоціюється в громадян із корупцією, позаправовим впливом на діяльність органів державної влади в інтересах вузько-соціальних груп. Основні вектори громадського лобіювання: системні реформи країни; права людини; антикорупційні й люстраційні заходи; природозберігання і т. п. Оскільки вітчизняні громадські організації офіційно не мають права на здійснення законодавчої ініціативи, то лобіювання – єдиний «прямий» шлях представлення інтересів громадських організацій. Завдяки ініціативі «знизу» забезпечується постійний вплив громадян на діяльність органів державної влади й інститутів місцевого самоврядування. Сьогодні є суспільний запит на участь громадськості в прийнятті найважливіших політичних рішень, а з огляду на прагнення до побудови держави сервісного типу, завданням останньої є оперативне реагування на потреби громадян якісними послугами.

Необхідний перегляд системи відносин у системі «держава – бізнес – суспільство», що можливе у форматі корпоративного громадянства. Корпоративне громадянство – стратегія бізнесу щодо взаємодії зі суспільством із метою забезпечення ефективного та сталого розвитку та формування власної репутації як відповідального «корпоративного громадянина», повноправного учасника такого розвитку. Бізнес розглядається як ключовий учасник не тільки ринкових, а й інших суспільних відносин. Корпоративне громадянство окреслює соціально відповідальну й етично мотивовану поведінку бізнес-структур на напрямках, що лежать за межами досягнення суто економічних результатів. Суб'єкти господарювання, які реалізують концепцію корпоративного громадянства, фактично прагнуть до інтеграції в громадянське суспільство; бізнес свідомо позиціонує себе в системі суспільних і культурних відносин, а не розглядає їх як «зовнішнє середовище». Компанія може сама надавати та забезпечувати соціальні права, гарантувати дотримання громадянських прав і виступати одним із каналів реалізації політичних прав. Корпорації беруть на себе

частину функцій у підтримці громадянських прав, які досі були винятковою прерогативою держави. Очевидно: щоб досягти успіху в мінливій реальності, бізнесу необхідно не тільки презентувати ринку конкурентоздатний продукт, а й вибудувати відносини довіри з громадськістю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Варинський В. Концептуальні підходи до визначення поняття «соціальний капітал» / В. Варинський // Панорама політологічних студій: наук. вісн. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2013. – Вип. 11. – С. 60–66.
2. Варинський В. Концепція соціального капіталу П'єра Бурдьє / В. Варинський // Держава і право. – 2014. – Вип. 62. – С. 509–515.
3. Варинський В. Мережева (он-лайнова) комунікація як джерело формування соціального капіталу / В. Варинський // Держава і право. – 2014. – Вип. 63. – С. 374–380.
4. Варинський В. Політичний механізм формування соціального капіталу / В. Варинський // Вісник Львів. ун-ту. Серія : «Філософ.-політолог. студії». – 2014. – Вип. 4. – С. 142–149.
5. Варинський В. Доверие как составляющая и предпосылка социального капитала / В. Варинский // European political and law discourse. – 2014. – Vol. 1. – Issue 2. – С. 55–64.
6. Варинський В. Коулман Джеймс Самюель / В. Варинский // Історія політичної думки : навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / за заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. – Л. : Новий світ-2000, 2014. – 765 с. – С. 337–339.
7. Варинський В. Корпоративна соціальна відповідальність / В. Варинский // Політологія: сучасні терміни і поняття. короткий навч. словник-довідник. – 4-е вид., виправ. та доповн. / укладач В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. – Л. : Новий світ-2000, 2015. – 516 с. – С. 181.
8. Варинський В. Принципи соціального партнерства / В. Варинский // Політологія: сучасні терміни і поняття. короткий навч. словник-довідник. – 4-е вид., виправ. та доповн. / укладач В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. – Л. : Новий світ-2000, 2015. – 516 с. – С. 328.
9. Варинський В. Соціальний капітал В. Варинский // Політологія : навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Л. : Новий Світ-2000, 2014. – 790 с. – С. 623–624.

10. Варинський В. О. Популяризація концепції корпоративного громадянства в рамках підвищення культури взаємин української держави, бізнесу та суспільства / В. Варинський // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді «Патріотичне виховання громадян в умовах інтеграційних процесів», Запоріжжя, 7–8 листопада 2013 р.). – Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2014. – 589 с. – С. 95–102.

11. Варинський В. О. Довіра як передумова формування соціального капіталу / В. Варинський // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Політологічні читання імені професора Богдана Яроша», м. Луцьк, 15 квітня 2014 р. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – Вип. 3. – 240 с. – С. 28–30.

12. Варинський В. О. Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства: проблема формування / В. Варинський // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Компетентність особистості в контексті сучасних соціальних трансформацій», м. Полтава, 28 лютого 2014 р.. – Полтава : ТОВ «Техсервіс», 2014. – С. 13–14.

АНОТАЦІЯ

Варинський В. О. Політичний механізм активізації соціального капіталу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2015.

Визначено поняття «політичний механізм активізації соціального капіталу». Доведено вплив соціальних мереж та он-лайн комунікації на соціальний капітал. Обґрунтовано значення громадського лобювання як механізму нарощування соціального капіталу при переході до моделі сервісної держави. Аргументовано, що соціальний капітал формується через наявність взаємодовіри; механізми формування соціальної довіри є первинними з-поміж механізмів формування соціального капіталу. Бізнес позиціонується як суб'єкт активізації соціального капіталу. Наголошено на накопиченні соціального капіталу активізацією комунікативних практик. Аргументовано тезу про самоорганізацію знизу як механізм формування соціального капіталу, що вимагає зміни ролі органів влади та підвищення їх взаємозалежності від бізнесу та громадськості.

Ключові слова: соціальний капітал, політичний процес, громадянське суспільство, корпоративне громадянство, політичний механізм, механізм активізації соціального капіталу, комунікативні технології, лобізм, громадське лобювання, довіра.

АННОТАЦИЯ

Варинський В. А. Політичний механізм активізації соціального капітала. – Рукопись.

Дисертація на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное заведение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2015.

Определено понятие «политический механизм активизации социального капитала». Доказано влияние социальных сетей и он-лайн коммуникации на социальный капитал. Обосновано значение общественного лоббирования как механизма наращивания социального капитала при переходе к модели сервисного государства. Аргументировано, что социальный капитал формируется при наличии взаимодоверия; механизмы формирования социального доверия рассматриваются как первичные среди механизмов формирования социального капитала. Бизнес позиционируется как субъект активизации социального капитала. Отмечено накоплении социального капитала активизацией коммуникативных практик. Аргументирован тезис о самоорганизации снизу, как механизме формирования социального капитала, что требует изменения роли органов власти и повышения их взаимозависимости от бизнеса и общественности.

Ключевые слова: социальный капитал, политический процесс, гражданское общество, корпоративное гражданство, политический механизм, механизм активизации социального капитала, коммуникативная технология, лоббизм, общественное лоббирование, доверие.

SUMMARY

Varyns'kyy V. O. Political mechanism for social capital activation. – Manuscript.

Thesis to obtain the scientific degree in Political Sciences, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2015.

Researcher described current need to study social capital concept and political mechanisms of its forming and growth. Social capital has been studied as a level of cooperation aimed to reach valuable social and political goals as well as the number of self-supporting organizations and intensification of non formal network and greed of trust to other people and institutions.

Political mechanism for social capital activation has been defined as the combination of actions aimed on forming and defining of the social and political norms (including those of social cooperation) and growth of social trust formation. Has been noted that political mechanism for social capital formation are constructed by political actors systems used to generate social capital with its own

structure including law norms, methods, tools and instruments of state and non state influence on political actors and political objects.

Has been proved that social networks and online communication influence on establishment and development of the social capital and this influence caused by the new forms of global networking and increasing of individual social contacts as according to technical progress new forms of political communication had been created. Has been stressed on enforcing peoples cooperation by virtual social networks which also activate new contacts and make cooperation faster as well as mobilize operations of the network members for social and political actions.

Meaning of the civil lobby as a mechanism of increasing the social capital during transformation to the model of service state through mechanism of lobbying the public group cooperates with state bodies, commercial and non-commercial organizations to promote civil interests in order to adopt decisions according to civil interests has been explained. The study proved affectivity and results of the base-line initiatives to fulfill civil influence on state bodies and local self-governance.

The research proves that social capital is forming through trust and that mechanisms of forming the social trust are basic among all mechanisms of forming the social capital.

Researcher defined theoretical and methodical positions on spreading the practice of corporative citizenship and socially responsible business on the relationships in the system «state – business – society» where corporative citizenship described as business strategy to cooperate with society to fulfill effective and stable development and forming personal reputation as responsible «corporative citizen».

Business is defined as an actor of social capital activity which takes part of the functions in supporting civil rights that had been under prerogative of the state only.

Had been stressed that social capital grow in the process of communication through adaptation of political experience and through activity of social practices when political actors have to move in the field of modern technologies and new communicative formats with society. Study presents arguments to prove the thesis that the cornerstone for activity of the social capital of Ukrainians lays in the idea of self organization from the base-line which demands changes in state bodies and increasing of their dependency from business and civil activities.

The practical significance of the results determined by their relevance, novelty and conclusions – general theoretical and practical. The theoretical value of the provisions of the thesis is not only their conceptual and debatable staging and character. The study extends and deepens the scientific understanding of the processes of formation and nature of social capital, the features of the mechanism of activation of the Institute. Terms and findings may be used in the educational process in the preparation of lectures, textbooks, manuals of political science, sociology, theory of state and law, social theories and globalization; in practical activities of state and local governments.

Key words: social capital, political process, civil society, corporate citizenship, political mechanism, mechanism of activation of social capital, communicative technology, lobbying, public lobbying, trust.